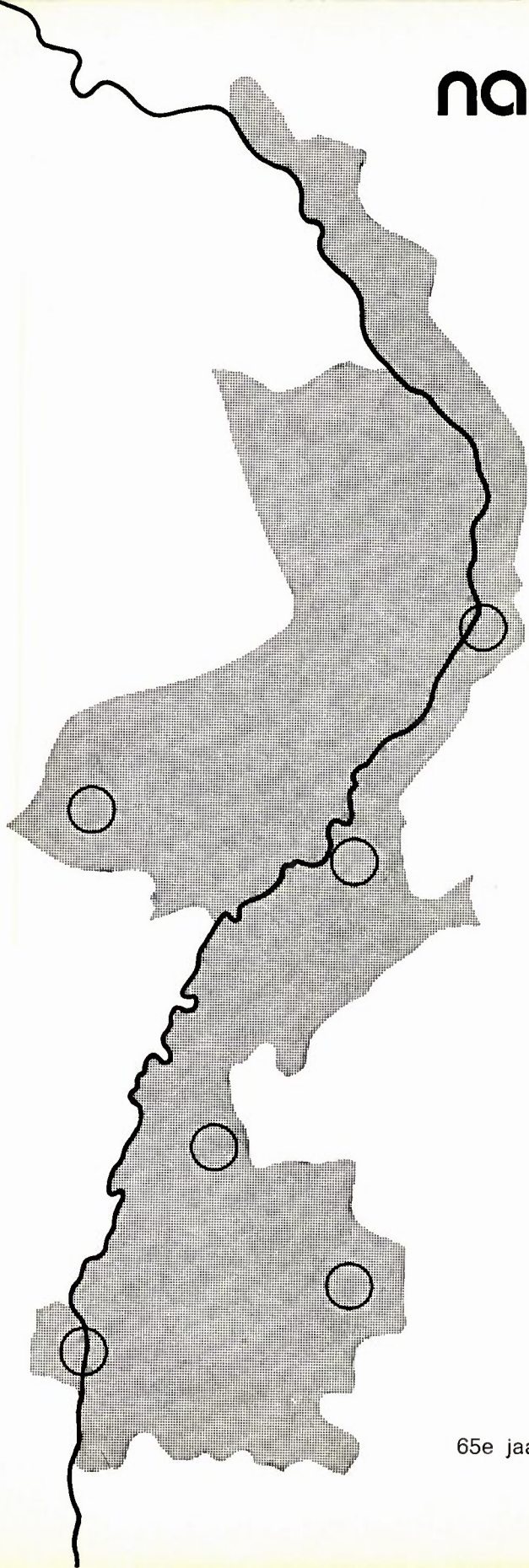

natuurhistorisch maandblad

65e jaargang no. 11-12 - 30 december 1976

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

MAASTRICHT, 30 december 1976

REDACTIERAAD: mevr. drs. F. N. Dingemans-Bakels;
H. P. M. Hillegers; J. A. M. Heerkens Thijssen (wnd. hoofd-
redacteur); dr. P. J. van Nieuwenhoven; W. Ogg.
Redactie-adres: Bosquetplein 7 Maastricht (tel. 043-13671).

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe
leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan admini-
stratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p/a Bosquet-
plein 7, Maastricht; tel. 043 - 13671.

Afzonderlijke nummers voor niet-leden *f* 2,50, voor leden
f 1,75; dubbelnummers *f* 4,— resp. *f* 3,—.
Auteursrechten voorbehouden.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP

Voorzitter: Dr. P. J. v. Nieuwenhoven,
Trianonstraat 13, Maastricht. Tel. 043 - 18897

Secretaris: H. P. A. J. Gilissen.
Rector Thijssenstraat 9, Geulle. Tel. 04461-1179.

Penningmeester: J. G. H. Schoenmaeckers, Johan Frisostraat 4,
Cadier en Keer. Giro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genoot-
schap, Maastricht.

Lidmaatschap: m.i.v. 1 januari 1977 *f* 25,— per jaar (tevens
gezinscontributie); Jeugdleden t/m 17 jaar *f* 7,50.
Het maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden.
Abonnementsprijs voor verenigingen en instellingen *f* 75,—
per jaar.

INHOUD:

- Verslagen van de maandvergaderingen	177
- F. Cupedo:	
Wat zoekt een Koninginnepage zo hoog?	179
- Een merkwaardige ervaring	180
- P. J. van Nieuwenhoven:	
Recreatie en educatie in het Kasteelpark Born	181
- W. Ganzevles:	
De Steltlopers van het grindgat te Oost-Eijsden in de maanden augustus t.e.m. november 1975 en 1976	186
- W. J. Kuijper:	
Helicodiscus Singleyanus Inermis (Mollusca; Gastropoda) levend in Zuid-Limburg	192
- Boekbespreking	194
- Mededeling	195
- Tentoonstelling 6x paard	196
- Publicaties N.H.G.	196
- Aankondiging van de maandvergaderingen	omslag III
- De natuur in	omslag IV

VERSLAGEN VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Heerlen op 2 november 1976

Voor een talrijk publiek hield de heer Reyst zijn voordracht over „Amphibieën en Reptielen van Suriname”. Deze avond kan kort getypeerd worden als „schitterend”. Een klein gezelschap vertrok op 12 september uit Nederland naar Suriname, waar men een maandlang verbleef. Suriname van noord tot zuid bestaat uit een kuststrook, een moerasgebied, een secundair regenwoud, de kustsavanne en dan het regenwoud. Het wordt door talrijke rivieren, zijrivieren en kreken doorsneden. Bij vloed wordt het zeewater ver het land in gestuwd en over een lengte van 30-40 km is het rivierwater brak. Jaarlijks valt er 2 m regen, het klimaat wordt verdeeld in een droog en een nat seizoen. Maar ook in de droge tijd en dat was het tijdstip dat de expeditie gehouden werd, kan het regenen. De temperatuur ligt tussen 27-38° C. Hoge bergen ontbreken. Er komen zo'n 60 soorten padden en kikkers voor, evenveel hagedissen en een 100-tal slangen. Veel nut werd onderzocht van een slangenkenner van dit land die zich bij de expeditie aansloot. Gedurende de eerste tocht kon men zich voegen bij een afdeeling militairen die tijdens een overlevings expeditie moesten leven van wat het regenwoud opleverde. Als mondvoorraad beschikten ze slechts over wat rijst en zout. Vanaf aap tot hagedis werd buit gemaakt en gegeten.

Van de talrijke kikkers die de heer Reyst waargenomen heeft waren er soorten bij zo klein als de duimnagel van een man, maar ook vuistgrote exemplaren werden opgemerkt. Veel kikkers zijn nachtdieren en daarom moest men er in het duister op uit trekken om ze te vangen. Dit gold ook voor veel slangen. Als voorbeeld een slang die 's nachts gevangen was en de volgende ochtend gefotografeerd zou worden overleefde de hoge temperatuur nauwelijks. Een kikkersoort legt haar eieren in het water van boombladeren. De larven ervan laten zich na enkele

dagen in het water onder die boom vallen. Een begin van broedzorg. Wat de slangen betreft, exemplaren van de zeer grote soorten als, Anaconda en Bosmeester werden gevangen. Zeer opvallend zijn de kleuren van Koraalslangen, rood, geel, wit en zwart, waarschijnlijk een soort van waarschuwingskleur en mimicry. Over de levensgewoonten slechts dit voorval: 's Nachts werd een vergiftig exemplaar gevangen en in een vangzak gestopt, later een even groot exemplaar dat zich met slangen voedt. Terug gekomen in het kamp bleek het giftige exemplaar opgegeten te zijn.

Ook werd een bezoek gebracht aan een stuwmeer bij Brownsberg. Toen een uitgestrekt gebied langzamerhand onder water kwam te staan na voltooiing van de stuwdam vluchtten de dieren naar hogere terreinen die tenslotte als eilandjes boven water uitstaken. Na verloop van tijd zouden ook deze onder water verdwijnen. Vele dieren vanaf jaguar tot slangen werden met bootjes eraf gehaald en gered.

Ook werd aandacht besteed aan andere diersoorten zoals termieten. Op droge terreinen bouwen ze hun heuvels op de grond, in een vochtige omgeving hoog in de bomen. Verder werden een Tweevingerige luiaard en natuurlijk talrijke Brulapen waargenomen. De bomen van het regenwoud zijn behangen met allerlei soorten epiphyten, o.a. de prachtigste soorten orchideeën.

te Maastricht op 4 november 1976

Voorzitter van Nieuwenhoven verwelkomde iedereen op deze vergadering, die in het licht van de herfstkleuren zou staan. Door omstandigheden waren er geen herfsttakken aanwezig, maar sommige leden bleken zelf een groot aantal dia's meegebracht te hebben.

Voor de pauze ontstond naar aanleiding van een brief van de heer Lacroix uit Gulpen een levendige discussie over de plaats van de boer in het toekomstige landschapspark Heuvelland Zuid-Limburg. De heer Gijtenbeek ziet met belangstelling uit naar de wijze waarop de voorgenomen ruilverkavelingen

in overeenstemming worden gebracht met het idee van het Nationaal Landschapspark. Zijns inziens zouden er met de agrariërs beheersovereenkomsten gesloten moeten worden.

Uit de discussie kwamen o.a. de volgende punten naar voren:

In principe kunnen de pachtrechten belemmerend werken bij het opstellen van beheersovereenkomsten. Dit zou kunnen worden opgelost door grondaankopen, maar dat zal veel te kostbaar zijn. Uiteindelijk zal het een kwestie zijn van willen meewerken door de agrariërs met daarbij aanvullende financiële tegemoetkomingen.

Als praktisch voorbeeld worden de Friese boeren aangehaald, die uit zich zelf al de vogels helpen beschermen door de nesten van grondbroeders als kievit en grutto duidelijk te markeren, zodat bij het maaien deze broedsel niet verstoord worden.

De heer Hensels stelde voor contact op te nemen met de Dienst Landinrichting om ons over deze materie te laten voorlichten.

De heer Hensels meent verder dat een eventuele ruilverkaveling een zodanige opzet en doelstelling kan hebben, dat ze gericht is op het behoud en verrijking van het landschap. Hij wijst erop, dat in de moderne fruitteeltbedrijven vaak torenvalken-kasten geplaatst worden ter bestrijding van de woelrat. Ook maakt hij melding van 5 broedsels van de witte kwikstaart in een augurkenkas in Neer. Ze haalden voer in en buiten de kas en ondanks alle bespuitingen groeiden alle jongen voorspoedig op.

Ruime aandacht werd besteed aan kraanvogelwaarnemingen. Er ontstond nog een leuke discussie over de mogelijke oorzaken van het in verwarring raken van de kraanvogels. Met name op bepaalde plaatsen als steden, grintgaten, dwarsrivieren gaat de V-formatie verloren en gaan ze luid roepend rondcirkelen. Ook bij kokmeeuwen wordt dit vaker waargenomen, bij voorbeeld boven de ENCI. Hier is het waarschijnlijk de warme opstijgende lucht die de vogels prikkelt tot zwevend rondcirkelen alsof het thermiek is.

Ook kwam naar voren dat het water voor de kokmeeuwen de leiddraad voor hun slaaptrek is. Vooral als het slecht weer is, donker mistig enz., dan vliegen de meeuwen vlak boven het water.

De heer van Mourik vroeg zich zelf af of kraanvogels in familieverband vertrokken. De Heer Hensels bevestigde dit met waarnemingen van kleine groepjes kraanvogels, die in aardappelvelden buiten de Peel pleisterden.

Volgens de heer P. Kemp was ook bij Crapeol Gulpen een rustplaats. Ook in Noord-Limburg zijn enkele slaappleatsen bekend.

Na de pauze hield de voorzitter een korte inleiding over plantenkleurstoffen en het verkleuren van vruchten en bladeren. Hierna vertoonden de leden Beetstra, Br. Thomas Moore, P. Kemp en van Nieuwenhoven een keur van eigen dia-opnamen van herfstverschijnselen in de natuur.

De onderwerpen waren zeer gevarieerd: prachtige opnamen van Hautes Fagnes in herfstkeuren, details van verkleurende bladeren, aardsterren, judasoren en koraalzwallen, boomsoorten met diverse tinten uit heel Limburg en omstreken tot St. Truiden toe, bomen uit parken van Maastricht, herfst en sneeuw en zonnestrallen door de bladeren heenschijnend.

Het was een sfeervolle avond.

te Heerlen op 7 december 1976

De heer Frijns had opgemerkt dat dit jaar, in tegenstelling met normale jaren, bij het Peperboompje (*Daphne mezereum*) de bladontplooiing aan de bloei vooraf gaat. Nu reeds worden nieuwe bladeren gevormd. Ook anderen hadden dit waargenomen. De heer de Veen had in de Kranepoelven, Pey, gem. Echt, de Kleine kroosvaren (*Azolla caroliniana*) opgemerkt; dit is een soort die nu zeldzaam in Nederland geworden is. Bovendien had hij Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*) bij de Horsterplas waargenomen. Dr Dijkstra deelde mee dat het Maartsviooltje in de tuin reeds op 15 november in bloei staat, op andere jaren pas op 25 februari. De Klavervreter (*Oroban-*

che minor) die bij hem, zoals reeds enige jaren achtereen gemeld werd, woekert nog steeds op de Oleander (*Nerium oleander*) en komt nu weer boven de grond. Verder werd bericht van het Rijksherbarium te Leiden ontvangen dat de opgestuurde Kruiskruidplanten behoren tot *Senecio inaequidens*. Ze werden in Schaesberg op verschillende plaatsen door de heer Bronneberg gevonden en verder door Dijkstra langs de spoorbaan te Heerlen en langs het Albertkanaal. Dit is een soort die zich snel uitbreidt, land van herkomst is nog twijfelachtig. Mogelijk werd deze soort reeds door de heer Gregoire verzameld. Het is jammer dat het verschil met Moeraskruiskruid en wel een kale variëteit (*Senecio paludosus var. glabra*) niet aangegeven werd. Deze werd reeds door de Wever in het Jaarboek 1920-'23 genoemd.

Verder vertoonde Dr. Dijkstra een nest van de Duitse wesp (*Vespa germanica*). Dit nest heeft een nage-noeg ronde vorm, diameter 60 cm, hoogte 20 cm.

Het was in een hoop tuinafval gebouwd en bevat minstens vier raten. Tot begin november vlogen nog wespen in en uit. Daarna bleek dat er zich nog een 10-tal overwinterende koninginnen in bevonden. Van mej. Blankevoort werd een aantal eieren ontvangen door haar gevonden in een mesthoop te Hoenderloo. Waarschijnlijk gaat het om eieren van de Ringslang.

Daarna kreeg de heer de Vries het woord over zijn aangekondigde lezing over planten en dieren uit Zuid-Limburg. Hij begon met voorjaarsplanten, ging vervolgens over naar wat er in de zomer te zien is, daarna werd de herfst en de winter behandeld. Enkele dia's over camouflage van spinnen en vlinders stelden het waarnemingsvermogen van de aanwezigen op de proef. Uit de talrijke commentaren bleek voldoende dat de aanwezigen deze voordracht op prijs stelden. Als slot liet mej. Sarolea enkele dia's zien uit de Alpen.

WAT ZOEKT EEN KONINGINNEPAGE ZO HOOG ?

door F. CUPEDO

De heer van Noorden vermeldt in maandblad nr. 9 dat hij vroeger regelmatig koninginnepages aantroef op de steenbergen van de mijnen, en onlangs een exemplaar op de top van d'n Observant in Maastricht. Hij vraagt zich daarbij af of deze dieren een voorkeur hebben voor dergelijke hooggelegen plaatsen.

Wel, het is inderdaad bekend dat de koninginnepage een voorkeur heeft voor heuveltoppen, en ik wil graag aan de hand van een paar eigen waarnemingen illustreren wat de biologische betekenis van dit gedrag voor de dieren is.

Dat het een voorkeur is waar ze erg vasthoudend in zijn, blijkt uit het volgende: op tweede pinksterdag dit jaar zag ik een koninginnepage in de omgeving van Echt. Nu is het Echter land niet direct een gebied met veel hoogteverschil; des te sterker viel op dat het dier juist de hoogste plek in de omgeving

uitzocht om er zich op te houden: bovenaan de oprit naar de brug over het Julianakanaal, en daar vloog hij dan nog voortdurend rond de toppen van de hoogste struiken. Een poging het dier te vangen had slechts tot gevolg dat hij – terecht – aan de haal ging en na zo'n 150 meter uit het gezicht verdween. Maar het duurde geen tien minuten, of hij was terug en zweefde weer rond dezelfde struiken. Wel een erg sterke voorliefde dus.

Nog frapanter was een ervaring die ik jaren geleden had. In 1967 – een bijzonder goed jaar voor de koninginnepage – nam ik de vlinder regelmatig waar op de Schaapsdries, een hoogte tussen Ransdaal en Wijlre. Dit punt is niet alleen hooggelegen, maar ook erg opvallend, daar het aan drie kanten door dalen omgeven is, en slechts naar het noord-oosten op het plateau van Ubachsberg aansluit. In de tweede helft van juli kwam ik hier zeven maal, en steeds bevon-

den zich op het hoogste punt koninginpages, aantallen variërend van twee tot zeven. Het aantal verschillende individuen dat ik er totaal waarnam in die periode bedroeg minstens 17.

Opvallend was verder dat ik in de wijde omgeving van dat punt slechts viermaal een exemplaar aantrof, steeds rustig voedsel zoekend op een van de – toen nog – vrij talrijke lucerneveldjes in de omgeving. En van deze vier ging er zelfs een, op zo'n vijfhonderd meter afstand van de hoogte, plotseling op de wieken en vloog met een heel grote boog, maar zonder aarzelen, naar de top.

Op dat hoogste punt echter was voor de vlinders nauwelijks voedsel te vinden, en zo er dat al was taalden zij er niet naar. (Op een lucerneveldje op honderd meter van de top zag ik slechts twee maal een exemplaar voedsel zoeken.) De vlinders vlogen daarentegen heen en weer boven het rijpe koren, of hingen aan een korenhalm rustig te wiegen in de wind.

Bovenstaande illustreert duidelijk dat dit gedrag niet te maken heeft met het zoeken van voedselrijke plaatsen, het is zelfs niet waarschijnlijk dat het op een of andere manier de individuele vlinder tot voordeel is. Het is veeleer een mechanisme dat de soort hanteert om zich te kunnen handhaven, ondanks een geringe populatiedichtheid. Immers, als alle individuen van een diersoort een voorkeur hebben voor bepaalde markante punten in het landschap (of die nu hoogten zijn, of laagten, of wat dan ook), vindt daar een concentratie plaats van individuen, en in een gebied waar de soort slechts schaars voorkomt, worden hierdoor de paringskansen aanzienlijk vergroot. Ook de koninginpage is een soort die in een groot deel van zijn (zeer groot) areaal schaars is, maar er zich niettemin handhaaft. Overigens is dit verschijnsel, het gebruik maken van landschapselementen, of zelfs bepaalde vegetatiepatronen, bij het vinden van soortgenoten, bij meer insecten, waaronder ook vlinders, beschreven.

Het zou me verder niet verwonderen als de aanwezigheid op zo'n voorkeurs-plek voor de dieren een

prikkel is die de voortplantings-instinkten activeert en andere driften (met name behoefte aan voedsel) onderdrukt. In ieder geval is mij in het buitenland, op plaatsen waar de soort minder zeldzaam is, op voedselrijke plaatsen nooit opgevallen dat de vlinders veel interesse voor elkaar hadden, daar zij het te druk hadden met fourageren. Maar op de Schaapsdries zag ik meermalen paartjes ijverig om elkaar heen fladderend hoogte maken en afdwalen, een beeld dat ons vertrouwd is van de witjes en de vossen, maar bij koninginpages waarlijk geen alledaagse waarneming is. Maar goed, dit is slechts speculatie.

Na dit antwoord aan de heer van Noorden blijft ook bij mij nog een vraag: hebben koninginpages een voorkeur voor rijpe korenvelden?

Op twee augustus 1967 werd namelijk het koren gemaaid op de bovengenoemde plek, en na die dag zag ik er niet één exemplaar meer. En dat terwijl het weer niet slechter werd, en de vliegtijd nog lang niet ten einde was.

Ik ben erg benieuwd naar ervaringen van anderen hiermee.

EEN MERKWAARDIGE ERVARING

Naar aanleiding van de mededeling van de heer Damen m.b.t. de rosse woelmuis tijdens de maandvergadering te Maastricht (zie maandblad nr. 10 blz. 175) rapporteerde Mej. Blankevoort uit Hoenderloo ons dat zij onlangs haar poes in de tuin een muis zag vangen en op de bekende manier ermee ging spelen. Toen zij tussen beide kwam om de muis te ontzetten, liet de kat haar prooi los die toen moeizaam weggroop.

Plotseling draaide de (bos?)muis zich echter om en sprong agressief tegen de kop van de stomverbaasde poes om er daarna snel vandoor te gaan.

Zij vraagt zich af of dit een wel meer voorkomende reactie van muizen is. Men hoort wel dat een kat in het nauw rare sprongen doet, maar een muis!

RECREATIE EN EDUCATIE IN HET KASTEELPARK BORN

door P. J. VAN NIEUWENHOVEN

(met foto's van de schrijver)

Inleiding

Het was augustus 1968 toen de heer en mevrouw Munsters-Koelermij besloten hun partikuliere vogelverzameling onder te brengen in het park van het

De sterk verwaarloosde Charmille.

kasteel te Born, eigendom van de gemeente, en tot op het moment van de ondertekening van het pachtcontract openbaar wandelpark. Dit park was bij dendrologen bekend vanwege de hoog bejaarde bomen die erin staan en vooral om de oude Charmille van haagbeuken, die binnen de slotgracht is aangelegd. Voor sommige inwoners van Born was deze omvorming van wandelpark tot dierentuin een doorn in het oog. Anderen zagen echter in deze verandering een voordeel voor de gemeente. Onder hen bevond zich burgemeester Mr. Jan Onland.

Een verzameling vogels is niet zo spektakulair als de safariparken die meer aan de op sensatie beluste smaak van het publiek tegemoet komen. Toch is het huidige vogelpark als recreatief element in de streek goed voor zo'n 100.000 bezoekers per jaar, afkomstig uit de wijde omtrek, tot uit België en Duitsland. Omdat in het vogelpark is opgenomen een afdeling Europees wild, zou het een uitstekend centrum kunnen zijn voor het aanschouwelijk maken van het onderwijs in plant- en dierkunde. Bovendien komt de speelweide tegemoet aan de edukatieve behoeften van kleuters en schoolkinderen en aan die van lichamelijk en geestelijk gehandicapten. Ook voor ouden van dagen uit de gemeente kan het park een grote recreatieve betekenis hebben.

Natuurwetenschappelijke waarde

De wetenschappelijke waarde van de levende have is vooral gelegen in het grote aantal vogelsoorten dat er in voorkomt, die in de wereldfauna zeldzaam zijn geworden; vooral ook in de kweekresultaten die met deze zeldzame soorten zijn bereikt. Zie de tabel.

Familie	aantal aanwezige soorten	waarvan zeldzaam	met kweek- resultaten
Eenden, ganzen en zwanen	123	18	50
Duiven	12	4	—
Fazanten en patrijzen	44	18	26
Pauwen en kalkoenen	8	4	—
Papegaaien en parkieten	9	—	3
Koeten	5	2	—
Kraanvogels	2	2	—
Loopvogels	3	1	—

Veel van de in de tabel genoemde soorten zullen in Nederland volgens de Conventie van Washington vanaf 1 januari 1977 beschermd zijn. Met niet minder dan 32 van deze zeldzame soorten zijn in het park te Born kweekresultaten bereikt. Hiermede wordt een duidelijke bijdrage geleverd in het internationale streven zeldzame diersoorten door middel van dierentuinen voor uitsterven te behoeden.

Heempark

De begroeiing met oude bomen en ten dele dicht struikgewas maakt het park bijzonder geschikt om ingericht te worden als instructief plantsoen. Volgens Landwehr en Sipkes in hun boek „Wildeplantentuinen” ligt het nut van een heempark vooral in het opvoedkundig vlak: in klasseverband wordt onder leiding van de onderwijskracht een rondgang gemaakt langs planten, struiken en bomen, die stuk voor stuk goed zijn voor een boeiend verhaal, dat samenhangen in de natuur verklaart en dat de noodzaak van bescherming illustreert”.

Het is niet de bedoeling in Born allerlei edukatief groen uit vreemde landen aan te voeren. Men tracht de gewassen die in de eigen streek thuishoren toe te passen bij het aankleden van de reeds aanwezige wegbermen en weilanden, vijveroevers en bosranden. De daar te planten soorten worden zo gegroepeerd alsof ze er toevallig terecht zijn gekomen. Het etiket verwijst naar een instructieve tekst in een gidsje, dat uitnodigt tot eigen waarnemingen in het park, en tot bescherming elders.

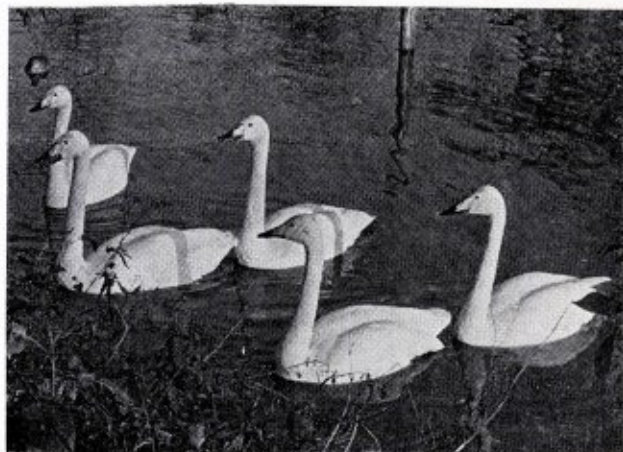
Ondanks alle goede bedoelingen is er tot nu toe in

Born niet veel van dit heempark terecht gekomen. Door gemis aan arbeidskrachten groeien er de brandnetels welig, waarvoor ook al weer een natuurlijke verklaring te vinden is.

Instructieve waarde

Moderne dierentuinen stellen zich al lang niet meer tevreden met het exposeren van dieren. Dr. A. C. V. van Bommel, oud-directeur van de diergaarde Blijdorp en oud-rijksinspecteur voor natuurhistorische musea bespreekt in zijn aardige boekje „Een moderne ark van Noach” de functies van de dierentuin van vandaag: Het gaat erom tegemoet te komen aan de behoefte van het publiek contact te kunnen houden met de levende natuur; om de mogelijkheden te scheppen jonge mensen, vooral stadskinderen, in aanraking te brengen met levende dieren; om de dieren te gebruiken bij instructieve lessen; tenslotte om zich toe te leggen op het kweken van die diersoorten die in de natuur met uitsterven worden bedreigd.

De tijd is voorbij dat een boertje-van-buiten die de dierentuin bezocht heeft bij de uitgang de portier toevertrouwt dat hij zich niet laat wijsmaken dat die vreemde dieren allemaal echt bestaan. Daar hebben hem de geïllustreerde bladen en vooral ook de tele-

Grote Wilde Zwaan, in Nederland gefokt.

visie wel van overtuigd. Maar het zien van een levend dier heeft in pedagogisch opzicht grote voordelen boven het bekijken van een plaatje: men raakt er emotioneel veel meer bij betrokken: verbazing en verwondering gaan een grotere rol spelen, waardoor waardering en bezorgdheid worden opgewekt, die noodzakelijk zijn wanneer wij met een zo groot mogelijk aantal mensen willen proberen de natuur met al haar schepselen te behouden en te beschermen. Onze dierentuinen hebben dan ook vrijwel alle een onderwijskundige dienst, die speciaal gericht is op het geven van aanschouwelijk onderwijs, zo mogelijk in de vorm van persoonlijke rondleidingen van klassen en groepen, of anders door middel van didactische werkpapieren. Men probeert juist die dieren tentoon te stellen, die een functie hebben in de wereld van het kind: die dus een rol spelen in vertelsels, boeken, films, en op de televisie, of die voorkomen in de natuur rondom zijn huis.

In het voortgezette onderwijs gebeurt het herhaaldelijk dat leerlingen erom vragen doodgewone planten of dieren in werkelijkheid te mogen zien, bijv. bij het Hoger Nijverheids Onderwijs (HNO), dat opleidt voor de acte NXX, lerares kinderverzorging en opvoeding. De dames staan in het derde schooljaar voor het eerste gedeelte van hun examen, waarin ook biologie wordt gevraagd, juist van wege de waarde van dit vak voor de vorming en opvoeding van jonge kinderen. De kandidaten hebben alle minimaal HAVO genoten, en zijn in het derde jaar HNO ongeveer 20 jaar oud: velen hebben dan nog nooit een levende kikker gezien! Het onderwijs heeft kennelijk alleen maar gewerkt met plaatjes.

In het dierenpark Born is men sinds enige tijd bezig in deze behoefte van het onderwijs te voorzien. Er is een verzameling Europese dieren bijeengebracht, die het zo goed doet dat er geregeld jongen worden geboren, zelfs bij soorten die zich normaal in dierentuinen niet zo gemakkelijk voortplanten. De trots van deze afdeling is het nest van vier lynxen, voortgekomen uit een paar, dat in een andere tuin reeds zes jaar bij elkaar had gezeten zonder foksucces.

Bij het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is men bezig, juist van wege de betekenis van het park als middel om belangstelling te wekken voor de levende natuur een gidsje samen te stellen, dat zich rechtstreeks richt tot de jeugdige bezoeker en hem aanzet tot het doen van waarnemingen aan de planten en dieren in het park aanwezig, en tot het beschermen van flora en fauna elders.

Kroonkraanvogel.

Vragenlijst voor jeugdige bezoekers uit de gids in voorbereiding. Ook honden en katten behoren tot de roofdieren. Zij stammen af van wolven en wilde katten. Er zijn punten van overeenkomst en van verschil.

Zo is het bij de
wolf (hond)

Hoe is het bij de
wilde kat (kat)

leeft samen met anderen in
gezinnen en families
is lid van een horde
kan gehoorzaam zijn aan
een leider
moet een prooi over lange
afstanden kunnen achtervolgen
borstkast, hart en longen groot
heeft behoefte aan veel beweging
(in het park een groot hok)
gaat overdag op jacht
slaapt 's nachts
jacht heeft plaats in het
open veld
jaagt samen met anderen
grijpt prooi met de slagstanden
bijt of schudt de prooi dood
eet haastig; anders eet buurman
alles op
uitwerpselen liggen open en bloot
(jachtveld is van iedereen)
jongen worden in een nest
geboren
pas geboren jongen zijn blind
jonge dieren oefenen spelend met
elkaar het doodbijten van de prooi
drukt zijn stemming uit met
verschillende lichaamsdelen:
kwispelen, staart tussen de poten,
oren in de nek, tanden laten zien,
haren rechttop
reukdier: neus lang, reuk scherp
speurt met neus op de grond

zet eigen terrein af met geurtjes:
plasje tegen lantaarnpaal
vreemde hond ruikt eraan en wordt
gewaarschuwd: bezet gebied
jankt, blaft, gromt, grauwt
hecht zich aan mensen: loopt mee
zonder lijn. Kan gedresseerd
worden

Het wordt in Born als een groot tekort gevoeld dat er geen onderdak aanwezig is voor het geven van instructies aan schoolklassen of andere bezoekersgroepen of voor het uitwerken van opdrachten, een ruimte waar men ook schuilen kan wanneer men tijdens het bezoek aan het park door een regenbui wordt overvallen. Bovenaan op het verlanglijstje van de directeur staat dan ook als wens de realisatie van zo'n trefcentrum binnen de beperkte mogelijkheden van het park. Vervolgens zijn ook broodnodig duidelijke bordjes op de verblijven van didactisch belangrijke diersoorten met naam, verspreiding en gewoonten van de bewoners. Dat deze voorzieningen de moeite zouden lonen blijkt uit het aantal schoolkinderen dat in 1976 het park heeft bezocht: niet minder dan 10.000 !

Edukatieve waarde

Apart van de betekenis, die het park heeft voor de vermeerdering van kennis en belangstelling bij de bezoekers staat de edukatieve waarde van de omgang met dieren: In een dierentuin kun je de dieren zien en horen, soms ook ruiken. Voor het jonge kind is het voelen echter veel belangrijker. De indrukken die door de huidorganen worden opgevangen zijn niet alleen de eerste die de mens in zijn leven te verwerken krijgt, zij zijn ook aanleiding tot de hevigste emoties die men kan ondergaan, bijv. bij de omgang van man en vrouw. Het wordt van belang geacht dat kinderen al vroeg hun emoties leren beheersen, en juist de eerste levensjaren zijn hiervoor bepalend. Omgang met dieren op een speelweide of

in een kinderboerderij is zo van groot belang voor de ontwikkeling van het gevoelsleven van het kind. Het raakt geëmotioneerd bij het benaderen, hantieren, strelen en verzorgen van het troeteldier. Daarbij moet het kind zich beheersen in de uiting van zijn gevoelens, omdat het dier anders schrikt of bang wordt en zich wil terugtrekken.

Op drukke dagen zou een geoefende kracht, bijv. een kleuterleidster aanwezig moeten zijn, die de kinderen hulp kan bieden en tegelijk een oogje houdt op de dieren, zodat die door al te enthousiaste kleuters niet doodgeknuffeld worden. Zie instructie aan toekomstige kleuterleidsters.

Instructie aan leerlingen van een opleidingsschool voor kleuterleidsters bij het bezoek aan een kinderboerderij.

Damhert in Zomertooi.

De organisatie van een kinderboerderij moet zodanig zijn dat het persoonlijke contact tussen kind en dier wordt bevorderd.

Welke dieren zijn hiervoor belangrijk?

Waarom hebben sommige dieren op de kinderboerderij een naam?

Andere dragen een halsband. Waarom?

Er zijn zakjes voer te koop, niet omdat de dieren

zo'n honger hebben, of om er geld mee te verdienen. Waarom dan wel?

De huisvesting moet zodanig zijn dat de kinderen de dieren gemakkelijk kunnen bereiken.

Asylvergunning

Natuurlijk moeten de nodige vergunningen aanwezig zijn om een dierenpark te mogen exploiteren. Het park te Born doet al jaren dienst als opvangcentrum voor gewonde dieren, vooral van vogels uit de streek. Op enkele uitzonderingen na zijn in Nederland alle vogels beschermd door de Vogelwet. In Born mogen alleen gewonde vogels worden ondergebracht dank zij een zgn. asylvergunning. Het is een hobby van de directeur deze dieren zo op te knappen dat ze weer in vrijheid kunnen worden gesteld. Voor zover dit niet mogelijk is, en dat hangt natuurlijk af van de aard van de verwonding, tracht hij met deze verminkte dieren te kweken. Het stemt tot tevredenheid dat hij reeds enkele malen jonge uilen en roofvogels vrij heeft kunnen laten die uit invalide ouders geboren waren. Voor het onderdak van deze asylvogels is echter geen geschikte ruimte aanwezig: de dieren hebben rust nodig om van hun verwondingen te kunnen genezen. Zij moeten daarom in een verblijf worden ondergebracht, waar het publiek geen toegang heeft. Het bouwen van zo'n onderdak is dan ook een wens die onmiddellijk volgt op die van het instruktie-lokaal.

DE STELTLOPERS VAN HET GRINDGAT TE OOST-EIJSDEN IN DE MAANDEN AUGUSTUS t.e.m. NOVEMBER 1975 EN 1976

door W. GANZEVLES

Dit artikel is bedoeld om de noodzaak aan te tonen van een opnieuw te creëren gebied, zoals dat lag langs de weg Oost- Maastricht, een gebied, waarvan de laatste resten in het voorjaar van 1976 onder de

aarde bedolven werden. Het bestond uit enkele hektaren grind- en zandbulten, omgeven door ondiep water. De oeverlijn was vele honderden meters lang, de zachte leem was zeer voedselrijk en oefende een

Het Eijdsense grindgat in de winter.

foto: P. J. van Nieuwenhoven

bijzondere aantrekkingskracht uit op allerlei vogels, in het bijzonder de steltlopers.

Voor mijn onderzoek heb ik de steltlopers genomen, omdat deze groep in hoge mate voor zijn voedsel gebonden is aan een bepaald milieu. Zij zoeken hun voedsel in de overgang van land en water. Is dit milieu niet aanwezig, dan komt men ook geen steltlopers tegen.

Het is interessant om, nu het terrein langs de Oosterweg verdwenen is, eens te bekijken welke invloed het heeft gehad op het voorkomen van steltlopers. De inventarisatie beslaat het hele gebied. Ik heb daartoe de aantallen en frequentie van deze vogels over twee perioden, augustus t/m november 1975 en 1976 met elkaar vergeleken.

We kunnen de volgende voor steltlopers interessante gebiedjes onderscheiden:

- a) het gebied langs de Oosterweg, nu verdwenen. Men heeft een klein gedeelte, een fractie van wat het was, laten liggen. Dat is nu vrijwel geheel begroeid. Enkele zandbulten vallen droog bij lage waterstand. In het nu verdwenen gebied werden vrijwel alle soorten steltlopers aangetroffen.
- b) de oevers van vier ten zuiden van het grindgat gelegen plasjes. Dit terrein is onveranderd gebleven. We vinden hier voornamelijk ruiters, in slechts geringe mate strandlopers.
- c) tijdelijk droogvallende eilandjes in de zuid-westhoek van de plas, alleen bij zeer lage waterstand. Ook hier zijn geen veranderingen aangebracht. Strandlopers en ruiters zagen we er in 1976, zij het in kleine aantallen.

Het beeld, dat er ontstaan is toont een sterke achteruitgang van een aantal soorten in 1976. Toch is dit beeld niet correct: in het algemeen lijkt de achteruitgang minder ernstig, dan ze in werkelijkheid geweest zal zijn en wel om de volgende redenen:

- 1) de grote droogte in 1976, waaraan gepaard ging een zeer lage waterstand, vooral in de maand augustus. De oppervlakte aan droogvallende stukjes land was daardoor groter dan in een normaal jaar. Ongetwijfeld werd het voorkomen

van steltlopers er gunstig door beïnvloed.

- 2) de overzichtelijkheid van het gebied in 1976. De terreintjes zijn nu zo klein, dat het aantal vogels, dat genoteerd werd, 80-90 procent van het werkelijke aantal aanwezige steltlopers zal bedragen. In 1975 was die overzichtelijkheid er niet. Toen waren er stukken niet te bereiken, de enorme oeverlengte maakte het moeilijk alles te zien. Het percentage ligt dan ook heel wat lager.
- 3) Het gebied langs de Oosterweg werd in 1975 niet voor eind augustus betreden. Augustus is voor veel soorten de trekmaand bij uitstek. Onnodig te vertellen, dat we veel over het hoofd hebben gezien.
- 4) het grindgat werd in augustus 1975 negenmaal minder bezocht dan in augustus 1976.
- 5) de beïnvloeding van de trek door temperatuur, windrichting, goed of slecht broedseizoen. Sommige soorten, zoals de kancetstrandloper, treffen we hier alleen aan bij gunstige wind (1975) of mist (1976). Het is mij onbekend of de droogte het broedseizoen gunstig dan wel ongunstig heeft beïnvloed, en wel speciaal van die soorten die noordelijk van ons land broeden.

Het grindgat bezocht ik in de genoemde maanden in 1975 en 1976 resp. 113 en 117 maal. Ik noteerde het aantal dagen waarop ik een soort zag, en telde alle exemplaren bij elkaar op. Zodoende verkreeg ik relatieve aantallen doortrekkers. Uiteraard zijn absolute cijfers niet te geven. Opgemerkt dient te worden, dat alleen die vogels in de telling werden opgenomen, die in het gebied fourageerden of rustten. Overtrekkende vogels vallen erbuiten. Zo zijn dan ook de in totaal 56 goudplevieren en 33 kanoetstrandlopers, die we in november 1976 boven het gebied waarnamen, niet in de tabel terug te vinden.

Tabel I geeft weer wat er in de maanden augustus t/m november 1975 werd waargenomen, tabel II dezelfde maanden in 1976; tabel III tenslotte bevat het totaalbeeld over beide perioden. Tussen haakjes staat achter de maanden vermeld, hoeveel dagen het grindgat bezocht werd.

TABEL I 1975

	Aug. (22)		Sept. (30)		Okt. (31)		Nov. (30)	
	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.
Scholekster	—	—	—	—	—	—	1	1
Bontbekplevier	—	—	4	10	3	4	—	—
Kleineplevier	10	15	2	4	—	—	—	—
Goudplevier	—	—	—	—	3	4	—	—
Zilverplevier	—	—	3	11	1	1	—	—
Kievit	22	3000	30	3500	29	1350	30	2950
Steenloper	—	—	—	—	—	—	—	—
Kleine Strandloper	2	5	3	7	—	—	—	—
Bonte Strandloper	2	2	18	87	19	95	9	31
Krombekstrandloper	4	8	14	41	—	—	—	—
Kanoet Strandloper	—	—	4	6	—	—	—	—
Kemphaan	1	1	15	37	—	—	—	—
Zwarte ruiter	11	31	7	11	—	—	—	—
Tureluur	1	1	—	—	—	—	—	—
Groenpootruiter	12	33	8	14	3	8	—	—
Witgatje	9	23	8	10	1	1	—	—
Bosruiter	10	35	22	48	6	11	—	—
Oeverloper	22	350	28	250	13	33	1	1
Grutto	2	2	—	—	—	—	—	—
Rosse Grutto	—	—	1	1	—	—	—	—
Wulp	1	1	2	2	1	1	—	—
Houtsnip	—	—	—	—	1	1	—	—
Watersnip	22	275	30	425	31	310	29	140
Bokje	—	—	2	2	27	63	14	23

De soorten waarvan er in beide jaren minder dan 20 werden gezien, laat ik verder buiten beschouwing. Zij komen te weinig voor om als graadmeter te kunnen dienen voor het aantonen van eventuele voor- of achteruitgang. Zo blijven er 12 meer algemene soorten over. Hiervan is er één in 1976 veel vaker gezien, de kleine strandloper. Het ging om enkele groepen, die langere tijd hier verbleven.

Drie soorten, te weten groenpootruiter, witgatje en oeverloper zijn blijkens tabel III ongeveer in aantal

gelijk gebleven. Wanneer we echter de bovengenoemde punten 1 t/m 4 in gedachten nemen is het vermoeden gewettigd, dat er in 1975 heel wat meer van deze steltlopers zijn doorgetrokken.

De 8 overblijvende steltlopers zijn alle in aantal achteruitgegaan, bosruiter en watersnip met ongeveer 50%, kievit, bonte en krombekstrandloper, kemphaan, zwarte ruiter en bokje met 80% of meer, als we uitgaan van tabel III. De werkelijke achteruitgang zal dus nog wel groter zijn. Oorzaak kan

TABEL II 1976

	Aug. (31)		Sept. (30)		Okt. (29)		Nov. (27)	
	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.	Tot. dagen	Rel. aant. ex.
Scholekster	—	—	—	—	—	—	—	—
Bontbekplevier	1	5	7	9	—	—	—	—
Kleine plevier	10	18	1	1	—	—	—	—
Goudplevier	—	—	—	—	—	—	1	3
Zilverplevier	—	—	5	5	1	1	—	—
Kievit	13	175	13	192	16	425	7	90
Steenloper	—	—	1	1	—	—	—	—
Kleine strandloper	6	7	16	55	3	3	—	—
Bonte strandloper	1	1	3	9	4	16	1	1
Krombekstrandloper	—	—	1	1	—	—	—	—
Kanoet strandloper	—	—	—	—	—	—	—	—
Kemphaan	1	2	2	2	—	—	—	—
Zwarte ruiter	3	5	1	2	1	1	—	—
Tureluur	2	2	3	3	—	—	—	—
Groenpootruiter	19	46	8	14	1	1	—	—
Witgatje	17	28	2	4	—	—	—	—
Bosruiter	13	43	2	2	—	—	—	—
Oeverloper	31	475	28	117	8	13	—	—
Grutto	—	—	—	—	—	—	—	—
Rosse Grutto	—	—	2	2	—	—	—	—
Wulp	9	15	1	2	—	—	—	—
Houtsnip	—	—	—	—	—	—	—	—
Watersnip	27	230	29	122	29	175	24	70
Bokje	2	2	1	1	2	2	2	3

alleen maar zijn het verlies van een geschikt biotoop. Nu kan men tegenwerpen dat er in sommige jaren misschien heel weinig steltloper trek langs de Maas is. Ik geloof dit echter niet. De 12 genoemde soorten trekken elk jaar in redelijke aantallen over de provincie Limburg, het ene jaar wat meer dan het andere jaar. Wanneer er echter geen geschikte plaats is om te fourageren vliegen de vogels verder en bemerken we weinig van deze trek. Het enige probleem is dat ik niet bewijzen kan dat, als ik bijvoorbeeld 20 bonte strandlopers zie, er in werkelijkheid 100 of 200 over

het gebied getrokken zijn. Uitgaande hiervan moeten we dan de oorzaak van de achteruitgang zoeken in het verdwijnen van de zand- en grindbulten langs de Oosterweg.

De Maas verliest steeds meer zijn betekenis voor steltlopers. In België is er nu vrijwel geen geschikte plaats meer. Tussen Luik en de Franse grens is er niets meer. Alleen bij Hoei ligt nu nog het „Ile de Béguinnes”. Het is eigenlijk een rietmoeras. Hier ziet

TABEL III

	1975		1976	
	augustus t/m november		augustus t/m november	
	Bezoeken: 113		Bezoeken: 117	
	Totaal dagen	Rel. aantal exemplaren	Totaal dagen	Rel. aantal exemplaren
Scholekster	1	1	—	—
Bontbekplevier	7	14	8	14
Kleine plevier	12	19	11	19
Goudplevier	3	4	1	3
Zilverplevier	4	12	6	6
Kievit	111	10.800	49	882
Steenloper	—	—	1	1
Kleine strandloper	5	12	25	65
Bonte strandloper	48	215	9	27
Krombekstrandloper	18	49	1	1
Kanoet strandloper	4	6	—	—
Kemphaan	16	38	3	4
Zwarte ruiter	19	43	5	8
Tureluur	1	1	5	5
Groenpootruiter	23	55	28	61
Witgatje	18	34	19	32
Bosruiter	38	94	15	45
Oeverloper	64	634	67	605
Grutto	2	2	—	—
Rosse Grutto	1	1	2	2
Wulp	4	4	10	17
Houtsnip	1	1	—	—
Watersnip	112	1.150	109	597
Bokje	43	88	7	8

men nog wel eens een enkele steltloper. (mededeling: J. Franchimont, universiteit Luik).

Tussen Luik en de Nederlandse grens waren er tot voor kort nog twee plaatsen. Het eerste, „L'île de Franch-Garenne” bij Hermalle-sous-Argenteau, verloor zijn aantrekkelijkheid in de winter 73/74 door de aanleg van de autoweg Luik-Maastricht. Het andere lag bij Lixhe. Hier lagen in de Maas nogal

wat grindbanken. In november 1976 is men er begonnen met de bouw van een centrale. Door de lage waterstand werden hier toch nog heel wat aardige waarnemingen gedaan. Deze zijn verwerkt in tabel IV.

TABEL IV 1976

	Aug. (18)		Sept. (27)		Okt. (13)		Aug.-Okt. (58)	
	Dagen	Aantal	Dagen	Aantal	Dagen	Aantal	Dagen	Aantal
Bontplekplevier	—	—	3	4	1	1	4	5
Kleine plevier	8	39	11	39	—	—	19	78
Kievit	6	264	15	445	2	19	23	728
Kleine Strandloper	—	—	5	12	1	6	6	18
Bonte Strandloper	—	—	8	30	3	22	11	52
Krombekstrandloper	—	—	1	2	—	—	1	2
Kemphaan	—	—	5	7	1	1	6	8
Zwarte Ruiter	2	3	—	—	—	—	2	3
Tureluur	—	—	2	4	—	—	2	4
Groenpootruiter	6	13	16	71	2	6	24	90
Witgatje	6	13	6	10	1	1	13	24
Bosruiter	3	7	—	—	—	—	3	7
Oeverloper	17	290	17	120	4	10	28	420
Rosse Grutto	—	—	7	14	1	1	8	15
Watersnip	4	6	14	60	4	8	22	74

In 1975 werden hier heel wat minder steltlopers waargenomen, hetgeen zeker ook in de toekomst het geval zal zijn. De conclusie die we uit tabel IV kunnen trekken is dat, al ontbreekt een soort in het ene gebied, dit nog niet overal hoeft te zijn.

Het betekent dat de Maas tussen Maastricht en de Franse grens vrijwel geen geschikt biotoop meer bevat. Het grindgat bij Eysden kan daarom in de toekomst een zeer belangrijke rol gaan vervullen als laatste halteplaats voor de Franse grens, in het voor-

jaar natuurlijk als eerste rustplaats na een lange tocht. Voorwaarde is dan wel dat men een voor steltlopers aantrekkelijk gebied creëert. Dit artikel zal dan ook als leidraad dienen bij een nieuw gesprek met Provinciale Waterstaat. Er kan eigenlijk geen probleem zijn. Uit de wijze waarop men uitvoering geeft aan het enkele maanden geleden ter tafel gebrachte inrichtingsplan voor het grindgat, blijkt wel dat men met veel te veel grond zit. Waarom dan niet een strook zandbulten aangelegd? Daarvoor is namelijk nogal wat grond nodig.

HELICODISCUS SINGLEYANUS INERMIS

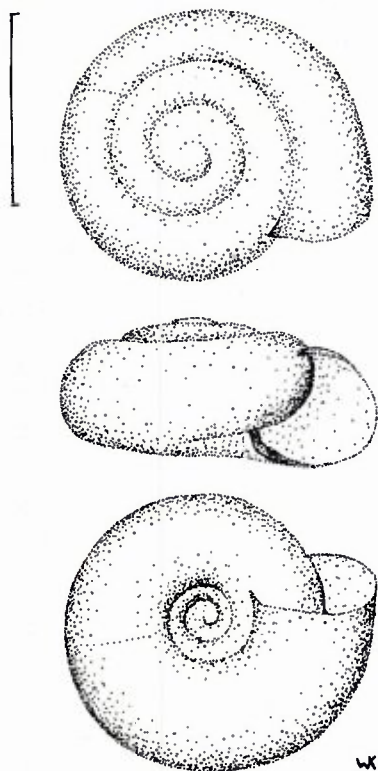
(Mollusca; Gastropoda)

LEVEND IN ZUID-LIMBURG

door W. J. KUIJPER

Summary

During excarations at the village of Beek at the southern part of The Netherlands 4 shells of *Helicodiscus singleyanus inermis* were found, two of which were alive. They lived in the löss-soil between 50 and 125 cm below surface. Originally the site was an old orchard with grass. The animals lived here probably in the holes of earthworms.

Figuur 1. *Helicodiscus singleyanus inermis* uit Beek. Het maatstreepje stelt 1 mm voor.

Kort geleden kon er aan het kleine aantal waarnemingen van *Helicodiscus singleyanus inermis* H. B. Baker een nieuwe toegevoegd worden. Dit kleine landslakje is nu voor het eerst levend in zijn biotoop aangetroffen.

In mei 1976 werden er op het Instituut voor Prehistorie te Leiden door de medewerking van enkele amateur-archaeologen enige grondmonsters ontvangen van een opgraving te Beek. In deze plaats was een uitbreidingsplan („Omgeving Hoolstraat”) in uitvoering waarbij bewoningsresten uit de prehistorie (Bandkeramiek) ontdekt werden. In verband met een onderzoek naar plantenresten uit deze periode werd er uit donker gekleurde lagen circa 15 liter löss verzameld van 50 tot 125 cm beneden het maaiveld. Na spoelen in water bleek het zeefresidu, naast verkoelde plantenresten, vier huisjes van *Helicodiscus singleyanus inermis* te bevatten. In twee huisjes was het dier nog aanwezig, door het drogen van de zeefresidu's echter niet meer levend.

Van de gladde, glanzende en geel-groene transparante huisjes van Beek werden de volgende afmetingen genoteerd:

breedte	hoogte (in mm)	aantal windingen
1,4	x 0,6	2 ³ / ₄ levend
1,6	x 0,7	3 levend (fig. 1)
1,5	x 0,7	3 lege schelp
1,6	x 0,7	3 lege schelp

Alle huisjes zijn dus niet volgroeid, de schelp kan namelijk een breedte van 3 mm bereiken.

Uit de vondst blijkt duidelijk dat de soort levend in Limburg voorkomt. De dieren leven er ondergronds en kruipen waarschijnlijk in de gangen van wormen rond. Of de dieren ook hoger dan 50 cm of dieper dan 125 cm voorkomen zal, naast factoren als grondsoort en waterstand, afhankelijk zijn van de aan-

wezigheid van holtes. Vooral wormgangen zullen geschikte levensomstandigheden bieden. Hierdoor zijn de dieren vanaf enkele cm onder het maaiveld tot circa twee meter diep te verwachten.

De levenswijze van *H. singleyanus inermis* vertoont gelijkenis met die van *Cecilioides acicula*, het blind slakje. Hiervan is bekend dat het onder andere in wormgangen leeft. Hoewel deze soort zeker in de monsters van Beek te verwachten was kwam het er niet in voor.

Voordat men met de graafwerkzaamheden in Beek begon was het land vele jaren in gebruik als boomgaard met daaronder een grasmat.

Figuur 2. Verspreiding van de vondsten van *H. singleyanus inermis* in Nederland.

Naast deze nederlandse vondsten zijn er slechts een klein aantal waarnemingen uit andere europese landen bekend. Gegevens en informatie over de vondsten en de determinatie(-moeilijkheden) zijn via de onderstaande literatuurlijst te vinden.

De waarneming uit Beek is, voor zover mij bekend, de 9e vondst in Nederland. Het is echter de eerste die ons wat meer informatie over de levenswijze van het dier verschaft. De andere vondsten, uitgezonderd die van Valkenswaard, betreffen verspoelde huisjes. Figuur 2 geeft ons een overzicht van alle bekende vondsten in Nederland, dit zijn:

1. Valkenswaard, bosje bij de Tongelreep. 1943. 2 huisjes met ingedroogde dieren.
2. Geulem, aanspoelsel Geul. 1947. 3 huisjes.
3. Werkendam, aanspoelsel Merwede. 1962. 1 vrij vers huisje.
4. Sloterdijk, opgespoten terrein. 1964. 1 vers huisje.
5. Schinnen, moeras angs Geleen. 1966. 1 zeer vers huisje.
6. Wijlre, aanspoelsel Geul. 1967. 1 huisje.
7. Mijnsheerenland, op bodem Binnenbedijkte Maas. 1970. 1 oud huisje.
8. Hoek van Holland, aanspoelsel op het strand. 1970. 1 huisje.
9. Beek, enkele dm diep in de grond. 1976. 4 huisjes (2 met dood dier).

Literatuur

- Clerx, J.P.M. 1968. - Malakologische kanttekeningen. Natuurh. Maandblad 57: 198-199.
- Gittenberger, E., W. Backhuys, T.E.J. Ripken. 1970. - De landslakken van Nederland. KNNV, Amsterdam.
- Kuijper, W.J. 1971. - *Helicodiscus singleyanus inermis* en *Eucoebresia diaphana*, 2 recente vondsten van lege schelpen. Corr. blad Ned. Malac. Ver. 142: 3.
- Kuiper, J.G.J. 1949. - Een amerikaanse immigrant?. Corr. blad. Ned. Malac. Ver. 32: 240-242.
- Kuiper, J.G.J. - Note préliminaire sur un gastropode terrestre énigmatique. Basteria 13: 40-43.
- Kuiper, J.G.J. 1956. - *Helicodiscus (Hebetodiscus) singleyanus inermis* H. B. Baker, neu für die europäische Fauna. Arch. Moll. 85: 163-169.
- Meijer, T. 1972. - Twee waarnemingen van *Helicodiscus singleyanus inermis* Baker. Corr. blad Ned. Malac. Ver. 148: 111-112.
- Regteren Altena, C.O. van. 1961. - Sur la présence en France de *Helicodiscus singleyanus inermis*. Basteria 25: 41-43.
- Schmid, G. 1970. *Helicodiscus singleyanus* am Hoek van Holland. Mitt. Deutsch. Malakozool. Gesell. Band 2 nr. 18: 221-224.

BOEKBESPREKING

Spectrum Vlinderboek. Dagvlinders in hun wereld, levenscyclus en gedrag.
door Thomas C. Emmel.
1975, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen.
Prijs: f 79,50, na 1 januari 1977 f 85,—.

Dit boek is een van de weinige boeken in het populaire genre, die uitsluitend levende vlinders behandelen. Het is geschreven in drie delen:

1. De levensgeschiedenis van een vlinder.
2. Waar dagvlinders gevonden worden.
3. Dagvlinders en de mens.

Vooraf deel twee, waarin de schrijver de dagvlinders plaatst in hun natuurlijke omgeving - ingedeeld in landschapstypen, die per werelddeel behandeld worden - is erg interessant.

Het boek is opgeluisterd met een schat aan prachtige kleurenopnamen van dagvlinders in de vrije natuur.

Het is echter jammer dat het verband tussen de foto's en de tekst niet duidelijker is gemaakt. In grote lijnen zijn de foto's wel gerangschikt volgens het verloop van de tekst, maar daarin ontbreken de verwijzingen naar de foto's. Bovendien zijn veel van de besproken dagvlinders niet afgebeeld, en omgekeerd worden veel afgebeelde vlinders niet genoemd. Dit maakt het boek voor een niet-vlinderkenner beslist ontoegankelijker. Slechts hier en daar maakt een zwart-wit tekening (van prima kwaliteit) duidelijk over welk dier er gesproken wordt.

Tekst en foto's zijn afzonderlijk alleszins de moeite waard, maar de eenheid is enigszins zoek.

Overigens alle lof voor de zeer goed lopende Nederlandse vertaling.

Aangezien er vele vlindersoorten onder zware druk staan door onze verzamelwoede en ander slordig omspringen met de natuur willen wij U het volgende citaat uit deel 3 niet onthouden: „Vooraf in Europa, waar zo veel en zo grote particuliere en openbare verzamelingen zijn, kan men zich afvragen of het meeste verzamelen niet volstrekt zinloos is en alleen maar de verzameldrang bevredigt, zonder iets bij te dragen aan onze kennis van de dagvlinders.”

J. M.

Kijk op vogels.

Snel en trefzeker herkennen van de vogels van N.W.-Europa, door Bob Scott & Don Forrest.
Uitg.: Zomer & Keuning - Wageningen.
Prijs: f 22,90.

Het nieuwe determinatiesysteem van deze compacte veldgids in jaszakformaat maakt het vooral ook voor de beginnende vogelaar niet al te moeilijk om de waargenomen vogel op naam te brengen.

Besproken worden 382 soorten en de 1140 kleurenillustraties met detail-afbeeldingen van ondermeer koptekening, vleugel- of staarttekening, zomer- en winterkleed en de vliegbeelden helpen de waarnemer bij het wegwijs worden in de zo boeiende sport van de vogelstudie. De auteurs beginnen de gids met praktische wenken voor het gebruik zoals een verklaring van termen en symbolen, topografie van een vogel, formaten en hulpmiddelen bij het vogelen. Zij eindigen met een beknopt avifaunistisch overzicht en voor hen die zich nog verder willen bekwalen is een aanbevolen literatuurlijst opgenomen. Alles bij elkaar een goed en zeer praktisch boekje, dat zijn weg wel zal vinden. Van onze kant danook van harte aanbevolen.

H. Th.

14-daagse Vogeljaar-Vogelfotokalender 1977.

Een genot voor het oog deze nieuwe vogelkalender 1977, dat was mijn eerste reactie, toen ik een exemplaar in handen kreeg. De techniek staat kennelijk voor niets, want de afbeeldingen, ditmaal alle in kleur, zijn zó perfect, dat nauwelijks verbetering nog mogelijk schijnt. Bovendien dwingt het geduld van Nederlands beste vogelfotografen als Jan den Besten, Frits van Daalen, Jan van de Kam, Jos Korenromp, Piet Munsterman, Hans Schouten en Rens Veenstra respect af om het juiste moment van vastleggen van de beelden te kiezen. De bij de foto's behorende tekst wordt op bekwaame wijze verzorgd door de bekende ornithologen Frits van Daalen, Henk Lichtenbeld en Jaap Taapken.

Behalve dat met de aanschaf van de kalender het werk van de Vogelbescherming gediend wordt, mag men in deze uitgave een opwekking zien om de aspirant-vogelaar enthousiast te maken voor de zo boeiende studie van vogels in het veld, een gezonde „sport” bovendien.

Aan het einde van het jaar behoudt men dan nog na gemakkelijke verwijdering van het kalendarium een prachtig vogelboek van nog niet eerder gepubliceerde foto's van voornamelijk alledaagse vogels en voorzien van instructieve tekst.

De baten van de kalender zullen gebruikt worden voor de verbreiding van de vogelbeschermingsgedachte.

Men kan deze kalender (afm. 30x22 cm) bekomen door overschrijving van f 12,50 op postrekening 3188830 t.n.v. Mieke van Daalen-Crum, Haarlem.

Eventuele correspondentie over de kalender te richten aan Mevrouw Mieke van Daalen-Crum Leidseplein 7 te Haarlem, telefoon 023-323353.

H. Th.

Heidetuinen in kleur.

Door: Brian en Valerie Proudley.

Nederlandse vertaling en bewerking van Dieneke van Raalte.

Uitgave: Moussault's Uitgeverij BV, Baarn.

Prijs: f 24,50.

Steeds meer gaat men er toe over zijn tuin of een gedeelte ervan als heidetuin in te richten.

Hierbij is uiteraard goede voorlichting een eerste voorwaarde, wil men straks niet voor teleurstellingen komen te staan.

„Heidetuinen in kleur” nu, geeft deze voorlichting op uitstekende wijze en als alle raadgevingen goed ter harte genomen worden, dan zal men zich na enige tijd kunnen verheugen in een tuin die een lust voor het oog is en die bovendien nog weinig verzorging vereist. Prachtige kleurenfoto's van zulke tuinen getuigen hiervan, terwijl van meer dan honderd soorten detailopnamen, eveneens in kleur, staan afgebeeld met een uitvoerige beschrijving van elke soort.

In aparte hoofdstukken behandelen de auteurs de grondsoort en de ligging van een heidetuin, de toepassing van heideplanten in borders en rotstuinen, in bakken, zelfs op balkons. Het pezierige van een heidetuin is ook dat men het hele jaar door kan genieten van de bloemen. Zelfs in hartje winter vertonen verschillende heiderassen hun rijke bloei.

Voor elk jaargetijde worden soorten aangegeven, die dan juist bloeien.

Een opgenomen „heidekalender” is een goede hulp bij het aanschaffen van deze soorten. Voorbeelden van keurcombinaties treffen we aan en een beplantingsplan voor kleine tuinen of zelfs maar een hoekje hiervan ontbreekt evenmin. Tot besluit wordt de vermeerdering besproken door stekken, afleggen, scheuren als door zaaien.

Eenieder die dit boekje leest zal ongetwijfeld onder de indruk komen van de bekwaamheid waarmee de schrijvers alle onderdelen behandelen.

Met zo'n handleiding kan Uw heidetuin eigenlijk niet mislukken.

Van harte bevelen wij het dan ook aan.

H. Th.

Nachtvlinders in kleur.

Door Leif Lyneborg en C. J. Zwakhals.

Moussault, 1976. Prijs f 23,50.

Hoewel er nu al veel boekjes zijn verschenen over de Dagvlinders van Europa, zijn er slechts weinig werkjes, die op een redelijke manier de Nachtvlinders behandelen. Het probleem hierbij is, dat de enorme soortenrijkdom (in Nederland al \pm 2000 soorten) in zo'n klein boekje in het geheel niet naar even-

redigheid behandeld kan worden. Vertaalde boeken hebben bovendien het nadeel, dat de soorten niet voor het Nederlandse gebied zijn uitgekozen. Een aantal behandelde soorten zullen we hier nooit aantreffen.

Het plaatwerk is redelijk, hoewel *Xanthorhoe ferrugata* (fig. 194) met behulp van de afbeelding beslist niet te herkennen is. De wijze waarop de rupsen aan de planten getekend zijn is wat merkwaardig, maar een rups van *Cossus cossus* (fig. 361) op weg naar een paar lekkere populierenblaadjes getuigt wel van een bijzondere samenwerking tussen de tekenaar en de tekstschrijver. Desondanks voor diegenen, die zich de betere en ook dure werken op dit gebied niet kunnen veroorloven, toch aanbevelen.

J. M.

MEDEDELING

Het bestuur heeft moeten besluiten met ingang van 1 januari 1977 van drukker te veranderen. Dit bestuursbesluit is louter en alleen uit financiële motieven genomen.

Met het verbreken van de relatie komt een einde aan een meer dan vijftig jaar durende samenwerking. Voor deze samenwerking die steeds van plezierige aard was, wil het bestuur aan de firma Goffin zijn oprechte dank uitspreken. De wijze waarop zij het drukken van Maandblad en Publicaties verzorgde en de prettige contacten die de redactie met de firma door de jaren heen gehad heeft, zijn door ons steeds in hoge mate gewaardeerd.

TENTOONSTELLING 6x PAARD

Vanaf 15 december a.s. is er weer een unieke tentoonstelling in het Parkrestaurant van Ouwehands Dierenpark te Rhenen; de tentoonstelling loopt tot 15 maart 1977.

In samenwerking met het Geologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht, de Werkgroep Paleobiologie o.l.v. Dr. P. Y. Sondaar, met het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem, en nog vele anderen is het Paard als basis van de tentoonstelling gekozen.

De naam is 6x Paard – geen paardesprong maar 6 facetten van het Paard in ons leven namelijk:

1. Evolutie van het Paard – bewerkt door Dr. P. Y. Sondaar.
2. Domesticatie van het Paard – bewerkt door Drs. J. Leinders.
3. Paard en naaste verwanten: bewerkt door Drs. J. Leinders.
4. Paard in de kunst – alwaar 3 vooraanstaande kunstenaars w.o. Hr. W. Vaarzon-Morel hun werken tonen.
5. Paard en wagen – in samenwerking met het Nederlands Openlucht Museum.
6. Het Paard nu – in samenwerking met de Landelijke Rijvereniging de Grebberuiters worden eind februari 1977 3 demonstratie middagen gegeven, in samenwerking met Nationale Hunt de Koninklijke Jagersvereniging wordt op 5 maart een Nationale Slippenjacht op de Grebberg georganiseerd.

Daar het Paard alom in de belangstelling staat, zowel bij de passieve als bij de actieve sportbeoefening leek het een goed idee, niet alleen het Paard in z'n evolutie te bezien, maar veel meer het Paard als totaal object onder de aandacht te brengen.

PUBLICATIES N.H.G.

In 1976 verscheen van Reeks XXVI 1976 afl. 1, 2 en 3:

J. A. W. LUCAS:

New species of the genus *Pipizella* Rondani, 1856 (Diptera, Syrphidae)

B. AUKEMA:

Aneuris avenius (Dufour) 1833, een nieuwe wants voor de Nederlandse fauna (Hemiptera Heteroptera, Aneuridae).

F. WILLEMSE:

Notes on Arcyptera species from Greece and Turkey, with special reference to *A. labiata* (Brullé, 1832) (Orthoptera, Acrididae)

Prijs voor leden f 10,—; niet-leden f 15,—.

**AANKONDIGING VAN
DE MAANDVERGADERINGEN
EN ANDERE AKTIVITEITEN**

te **HEERLEN**: op dinsdag **11** januari 1977 om 19.30 uur in de aula van het Grotius College.

De heer E. van Campen zal een causerie houden aan de hand van dia's over een zwerftocht door de Nederlandse Antillen.

te **MAASTRICHT**: op donderdag 6 januari 1977 om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum, Stokstraat 46.

De heer W. van Mourik zal een voordracht houden over sporen van dieren in de natuur.

DE NATUUR IN

Natuurwandelingen I.V.N.-Limburg

- Zondag 16 jan. *Historische monumenten te Maastricht, o.l.v. IVN-
Vertrek Maaspaviljoen/Kennedybrug, Maastricht, om 14.30 uur.
*Ardennenwandeling (in de sneeuw?) langs de Warche en Bayehon, o.l.v. IVN-Heerlen. Vertrek van kerk Ovifat om 11.00 uur. Eigen vervoer, stevige schoenen, lunch en pas. Rijden via Eupen, Baraque Michel richting Robertville.
- Zondag 23 jan. *Wormal-Wilhelm Stein, o.l.v. IVN-Kerkrade/
Eygelshoven. Vertrek grenskantoor Holz-Herzogenrath om 13.30 uur (pas).
*Drielandentocht door prachtig landschap, o.l.v. IVN-Vaals. Vertrek Drielandenpunt te Vaals om 10.00 uur.
- Zondag 30 jan. *Dakexcursie Jekerdal. Vuursteenmijnen en mergel-
groeve, o.l.v. IVN-Spaubeek/Schinnen. Vertrek kerk Spaubeek om 10.00 uur. Eigen vervoer. Lunchpakket.
*Midwinterwandeling naar Sibbe-IJzeren-Ingber en Wijlre. Terug per trein van Wijlre, o.l.v. IVN-Valkenburg. Vertrek VVV-kantoor om 11.00 uur.